

A nukleáris fegyverek alkalmazási elveinek alakulása a Szovjetunió és az Oroszországi Föderáció stratégiai dokumentumaiban

Bevezetés

Tulajdonképpen még be sem fejeződött a második világháború, amikor már kezdetét vette a nukleáris fegyverek korszaka. Ezek a fegyverek, sőt fegyverrendszerek voltak azok az eszközök, amelyek a világháborút követő időszakban, az úgynevezett „hidegháború” idején a két ideológiai, politikai, gazdasági és katonai téren egymásnak feszülő nagyhatalom, illetve a két szövetségi rendszer között fennálló viszonylagos erőegyensúly mellett biztosították lényegében tartósan a békét és a stabilitást a világon.

Mindkét fél tudatában volt annak, hogy a másik rendelkezik annyi és olyan eszközzel, amellyel képes egy első csapást követő válaszcspás esetén helyrehozhatatlan pusztítással járó veszteséget okozni, ami mindkét fél számára értelmetlenné teszi a további fegyveres küzdelmet. Bár a felek igyekeztek folyamatosan korszerűsíteni és eleinte mennyiségileg is növelni nukleáris arzenáljukat, a hatvanas évek végére, illetve a hetvenes évek elejére már kialakult egy viszonylagos erőegyensúly a két nagyhatalom között e tekintetben. Ebben az időszakban az „egymás kölcsönös megsemmisítésének” elve képezte a kor „nukleáris elrettentési stratégiájának” alapját. A nukleáris elrettentés mint a nemzetközi biztonság fenntartásának rendkívül fontos eszköze azonban csak akkor képes betölteni szerepét, ha folyamatos tárgyalásokat folytatnak a nukleáris fegyverrel rendelkező nagyhatalmak ezen eszközök birtoklásának és használatának korlátait illetően.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy nem bizonyult elegendőnek csupán a paritás elérése mind mennyiségi, mind pedig minőségi vonatkozásban a nukleáris triád mindhárom elemének területén, hanem ki kellett alakítani a haderőn belül a megfelelő szervezeti struktúrákat, illetve ami még ennél is fontosabbnak ítéltető, az alkalmazásuk elveit. Ezeket az elveket mind a Szovjetunió, mind pedig az Oroszországi Föderáció vonatkozásában a különböző stratégiai jellegű dokumentumokban (nemzeti biztonsági koncepció, nemzeti biztonsági stratégia, katonai doktrína) fogalmazták meg. A Szovjetunió időszakában ezek a dokumentumok többnyire a politikai nyilatkozatok szintjén jelentek meg a nyilvánosság előtt, míg alkalmazásuk katonatechnikai oldala csak a katonai tanintézetek tananyagaiban, a levezetendő stratégiai szintű gyakorlatok forgatókönyveiben voltak hozzáférhetők, akkor is csak szűkebb körben és elemeiben, valamint szigorú titokvédelmi rendszerbe

ágyazva. Ebből az időszakból egyedül a Vaszilij Szokolovszkij marsall szerkesztésében megjelent *Hadászat* című kötet¹ volt kivétel.

Az Oroszországi Föderáció vonatkozásában a főbb stratégiai dokumentumok már nyilvánosan hozzáférhetők. 1991 és 2021 között összesen tíz ilyen jelent meg, amelyek mindegyikében kivétel nélkül szerepelnek az atomfegyverek alkalmazásával kapcsolatban tett legfontosabb elvi állásfoglalások. Mindezekre a koronát a 2020-ban nyilvánosságra hozott *Az Oroszországi Föderáció állami politikájának alapjairól a nukleáris elrettentés területén* című stratégiai dokumentum teszi fel, amely már kizárólag ezzel a kérdéskörrel foglalkozik. A közbeszéd ezt a dokumentumot „elrettentési stratégiaként” is ismeri. Mielőtt sorban elemeznénk a fent jelzett dokumentumokat, lássunk egy kis történeti részt is.

Egy kis történelem – a Szovjetunió nukleáris eszközei

A nukleáris energia katonai célokra történő felhasználásának kérdése már a második világháborút megelőző időszakban foglalkoztatta az amerikai, a brit és a szovjet vezetést. 1939 októberében az Egyesült Államokban, majd 1940-ben Nagy-Britanniában hoztak létre az urán hasadásának kérdéseivel foglalkozó bizottságokat, de hasonló jellegű kutatómunkát folytattak Németországban is. 1940 júliusában a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöksége mellett létrehozták az úgynevezett Uránbizottságot, míg az urán esetleges katonai felhasználásának kérdéseivel a Leningrádi Fizikai Kutatóintézetben kezdődött meg a munka. Bár az időközben megindult „nagy honvédő háború” a kutatásokat jelentősen visszavetette, az Állami Védelmi Bizottság 1942. szeptember 28-i határozatával, Igor Kurcsatov² fizikus vezetésével létrehozott kazanyi kutatólaboratóriumban folytatódott a munka. 1943-ban a laboratórium Moszkvába települt át, és létrehozták az Atomenergia-intézetet, ahol tudóstársaival (Abram Joffe,³ Georgij Fljorov⁴ és mások) együtt megfeszített ütemben dolgoztak az atombomba létrehozásán. E fontos tevékenység irányítására és felgyorsítására 1945. augusztus 20-án külön bizottságot hoztak létre a nagyhatalmú Lavrentij Berija⁵ vezetésével. A különös sietség oka pedig az volt, hogy az amerikaiak elkészítették az első atombombájukat, és augusztus 6-án Hirosimára („Little Boy”), majd augusztus 9-én Nagaszakira („Fat Man”) is ledobták az első két bombájukat.

¹ Василий Данилович Соколовский: Военная стратегия. Москва, Воениздат, 1963. (Magyar kiadásban: V. D. Szokolovszkij: *Hadászat*. Budapest, Zrínyi, 1964.)

² Igor Kurcsatov (1903–1960) akadémikus, a fizikai és matematikai tudományok doktora, a szovjet atombomba „atyja”, az első atomenergiái kutatóintézet igazgatója.

³ Abram Joffe (1880–1960) akadémikus, orosz-szovjet fizikus, a „szovjet fizika atyja”, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának alelnöke.

⁴ Georgij Fljorov (1913–1990) akadémikus, szovjet atomfizikus, a dubnai nukleáris kutatóintézet egyik alapítója.

⁵ Lavrentij Berija (1899–1953) szovjet állami és pártvezető, állambiztonsági főkomisszár, a Szovjetunió marsallja. 1953-ban kivégezték, és valamennyi címétől megfosztották.

1946-ban Kurcsatovék létrehozták az első két atomreaktort, a kormány mellett pedig megalakult a nukleáris ipari tevékenység koordinálására az úgynevezett Első Főcsoportfőnökség. Sztálin utasítására a Pavel Szudoplatov⁶ által vezetett hírszerzésnek a Los Alamosban működő amerikai titkos nukleáris laboratórium Szovjetunióval szimpatizáló munkatársai segítségével (Rosenberg házaspár, Klaus Fuchs) sikerült megszereznie a Nagaszakira ledobott amerikai atombomba technikai paramétereit, és ez felgyorsította a szovjet atombomba elkészítésének folyamatát. A munkát végül is siker koronázta, és 1949. augusztus 29-én a szemipalatyinszki gyakorlótéren megtörtént az első szovjet atombomba kísérleti robbantása. Sőt, 1953. augusztus 12-én felrobbantották az első hidrogénbombát is. (Az amerikaiak az első bevethető méretű hidrogénbombájukat 1954. február 28-án robbantották fel.) Ezzel tulajdonképpen a Szovjetunió véget vetett az Egyesült Államok monopóliumának a nukleáris fegyverek fejlesztése területén.

A szovjet nukleáris erők létrehozásának első szakaszát, az 1950-es évek végéig tartó időszakot a nukleáris fegyver tökéletesítése, az interkontinentális célba juttatást biztosító eszközök kifejlesztése érdekében folytatott kísérletek, valamint azoknak a szervezeti struktúráknak a fegyveres erőkon belüli létrehozása jellemezte, amelyek az alkalmazásához szükségesek. Ugyanakkor ebben az időszakban még nem létezett a szovjet nukleáris fegyverek fejlesztésével és alkalmazásával kapcsolatos stratégiai koncepció. A már meglévő eszközök célba juttatására a stratégiai légierőt („távolsági légierő” – *dalnyaja aviacija*, Tu–95 és a ZM stratégiai bombázók) használták. 1957 májusára sikerült végrehajtani az első sikeres indítást az R–7 (SS–6) típusú interkontinentális ballisztikus rakétával. 1959 decemberében pedig megalakították a szovjet hadsereg új haderőnemét, a Hadászati Rakétacsapatokat, amelyeket ekkor a Szovjetunió Legfelső Főparancsnoksága közvetlen alárendeltségébe helyeztek. Rakétájuk technikai paraméterei és rendelkezésre álló mennyisége azonban elmaradt az amerikaiak hasonló hordozóeszközeitől, ezért a hadiipari tervezőirodák és vállalatok egy részét az interkontinentális rakéták korszerűsítésére és gyártására állították át. A korabeli szovjet katonai stratégia még nem vette számba a haditengerészeti komponens atomeszköz alkalmazása céljából.

A stratégiai nukleáris erők fejlesztésének második szakasza az 1960-as évek elejétől a 70-es évek közepéig tartott a Szovjetunióban, és fő célja a mennyiségi paritás elérése volt a két nagyhatalom között. Ebben az időszakban állították rendszerbe az R–9A (SS–8), az R–36 (SS–9) és az UR–100 (SS–11) típusú rakétákat, illetve 1968-ban az első szilárd hajtóanyagú szovjet rakétát, az RT–2-t. Ebben a szakaszban, 1972-re már sikerült valamelyest csökkenteni a két ország nukleáris eszközei közötti jelentős mennyiségi különbséget.

Szovjetunió:

- földi telepítésű: 1502 db
- légierő bázisú: 633 db
- tengerészeti komponens: 234 db
- összesen: 2369 db

⁶ Pavel Szudoplatov (1907–1996) belügyi altábornagy, szovjet hírszerző. 1953-ban elítélték, majd 1992-ben rehabilitálták. Ő szervezte meg Trockij meggyilkolását. Több könyve is megjelent (*A Kreml és a hírszerzés; A Ljubljanka és a Kreml; Különleges műveletek*).

USA:

- földi telepítésű: 1440 db
- légielő bázisú: 3664 db
- tengerészeti komponens: 2200 db
- összesen: 7304 db⁷

Ebben az időszakban kötötték meg az atomsorompó-egyezményt⁸ (1968), illetve a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról szóló SALT I.⁹ megállapodást (1972. május 26., Moszkva).

A stratégiai nukleáris erők fejlesztésének harmadik szakasza lényegében a hetvenes évek végéig tartott. Ebben az időszakban jelentek meg az osztott robbanófejjel ellátott rakéták (RGCS), illetve alakították ki a rakétatámadást előre jelző rendszert, és erősítették meg a rakétasilók védelmét, valamint állították rendszerbe a Tyemp–2SZ mobil rakétakomplexumot. Mindezek alkalmassá tették a nukleáris erőket az úgynevezett „találkozó válaszcsapás” (*otvétno-vsztrecsnij udar*), illetve a válaszcsapás (*otvétnij udar*) mérésére. Ugyancsak ebben a szakaszban kezdődött meg a Tu–160 hangsebesség feletti stratégiai bombázó repülőgép fejlesztése is. Mindezek révén jelentősen javult a szovjet stratégiai nukleáris erők csapásmérő képessége.

A stratégiai fegyverrendszerek korlátozásáról szóló SALT II. egyezményt 1979. június 18-án Bécsben írták alá, azonban a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása miatt ezt az USA törvényhozása nem ratifikálta, így az tulajdonképpen soha nem lépett hatályba. Ennek ellenére előírásait mindkét fél betartotta.

A szovjet nukleáris erők fejlesztésének negyedik szakasza 1980 és 1991 között zajlott, az egyre feszültebbé váló amerikai–szovjet viszony feltételei közepette. A paritás mielőbbi elérése mellett ebben az időszakban már nagyobb figyelmet fordítottak a nukleáris erők minőségi fejlesztésére is. Ennek legismertebb terméke a földi telepítésű, negyedik generációs R–36M2 (SS–18Mod.), Szatana („Sátán”) elnevezésű interkontinentális ballisztikus rakétakomplexum volt. Ugyanakkor folytatódott a tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéták (16 BRPL „R–29Rm” és 20 BRPL „R–39”) hetvenes évek végén megkezdett fejlesztése, illetve a Tu–95 és a Tu–160 stratégiai bombázók szárnyas rakétákkal történő felszerelése, valamint a földi telepítésű Topol (SS–25) és a vasúti kocsikra telepített RT–23UTTH (SS–24) rakéták gyártása is.

Érdemes megjegyezni, hogy a Szovjetunió – a romló viszony ellenére – 1982-ben egyoldalúan lemondott az atomfegyverek elsőként történő alkalmazásáról.

Az időszak végére (1991) sikerült elérni a paritást az amerikai féllel, amint az alábbi számok mutatják:

⁷ Ю[рий] В[ладимирович] Ведерников: Сравнительный анализ создания и развития морских стратегических ядерных сил СССР и США. *Flot.com*, 2005.

⁸ *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, amely 40+3 állam részvételével 1970-ben lépett hatályba, és fő céljaként az atomfegyverek elterjedésének megakadályozását tűzte ki.

⁹ Strategic Arms Limitation Talks – tárgyalások a hadászati fegyverek korlátozásáról.

Szovjetunió:

- földi telepítésű: 6106 db
- légierő bázisú: 2712 db
- tengerészeti komponens: 852 db
- összesen: 9670 db

USA:

- földi telepítésű: 2150 db
- légierő bázisú: 6240 db
- tengerészeti komponens: 2353 db
- összesen: 10 743 db¹⁰

Ebben az időszakban két jelentős egyezményt írt alá a két fél: 1987. december 8-án a közepes hatótávolságú rakétákról szóló (INF),¹¹ valamint 1991. július 31-én a hadászati támadófegyverek korlátozásáról szóló (START I.)¹² megállapodást. Utóbbit követően mindkét fél egy sor olyan döntést hozott, amellyel egyoldalúan csökkentették a nukleáris erők készségi szintjét.

Ami a Szovjetunió fennállásának időszakában alapvetően jellemezte az atomeszközök alkalmazási elveit, az a kezdetektől egészen a Politikai Tanácskozó Testület (PTT) 1976-ban Bukarestben, majd 1987-ben Berlinben megtartott üléséig a szigorú titoktartás volt. Ezek az elvek komplex módon, valamely biztonságpolitikai dokumentum formájában nem nagyon kerültek nyilvánosságra, maximum egy-egy politikai nyilatkozat szintjén ismerhetett meg belőlük egy-egy lépést a külvilág. Talán a katonai doktrínák voltak azok a biztonságpolitikai dokumentumok, amelyek részben vagy elemeikben esetenként nyilvánosságot kaptak, de azok is inkább csak a katonai tanintézetek tananyagaiban, illetve a gyakorlatok alkalmával voltak elérhetőek. Így azután „első fecskének” azt tekinthetjük, amikor a szovjet vezetés 1982-ben bejelentette, hogy lemond az atomfegyver elsőként történő alkalmazásáról, és csak a „találkozó válaszcsapást”, illetve a „válaszcsapást” tekinti főbb alkalmazási elvnek. Az első kísérlet a Varsói Szerződés (VSZ) szintjén a Politikai Tanácskozó Testület 1976. november 25–26-án Bukarestben megtartott üléséről kiadott kommuniké volt, amelyben a résztvevők jelezték, hogy kiállnak a nukleáris fegyverek vonatkozásában a fegyverkezési hajsza beszüntetéséért, valamint az atomfegyverek számának csökkentéséért és fokozatos megsemmisítésükért, a nukleáris kísérletek általános és teljes betiltásáért, az elterjedésüket megakadályozó rendszer erősítéséért.¹³ Javasolták, hogy a nukleáris háború elkerülése érdekében jöjjön

¹⁰ Водерников (2005): i. m.

¹¹ U.S. Department of State: Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Elimination of Their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles (1987. december 8.). (Röviden: Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty – egyezmény a közepes hatótávolságú nukleáris erőkről.)

¹² *Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Strategic Offensive Reductions (START I)* (1991. július 31.). (Röviden: Strategic Arms Reduction Treaty – egyezmény a stratégiai fegyverek csökkentéséről.)

¹³ Коммюнике совещания Политического консультативного комитета государств-участников Варшавского Договора (1976. november 25–26.).

létre megállapodás, amelynek aláírói vállalják, hogy nem alkalmaznak elsőként atomfegyvert egymás ellen. Ez a felhívás akkor a Nyugat részéről válasz nélkül maradt, bár a SALT II. 1979-ben történő aláírását tekinthetjük egyfajta reakciónak is. Ebben a kérdésben hozott áttörést a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1987. május 28–29-i berlini ülése (ezen az ülésen a magyar küldöttség tagjaként volt szerencsém személyesen is részt venni). Az ülésről kiadott kommuniké leszögezte:¹⁴

- a katonai erő az atomkorszakban nem lehet a politika eszköze;
- a tagállamok sohasem fognak elsőként atomfegyvert alkalmazni;
- a Varsói Szerződés tagállamai soha, semmilyen körülmények között nem kezdenek katonai tevékenységet más államok vagy államszövetség ellen, kivéve, ha őket fegyveres támadás éri.

Fontos volt az a megállapítás is, hogy a felek katonai erőit a lehető legalacsonyabb, a védelemhez elégséges szinten kell tartani. Javasolta a PTT, hogy kezdjenek konzultációkat a VSZ és a NATO doktrínájának összehasonlításáról. Ez utóbbira az úgynevezett „doktrínaszemináriumokon” került sor. (Az egyik ilyen szemináriumon – 1991-ben Brüsszelben – Bíró József vezérőrnaggyal, a vezérkari főnök helyettesével együtt a HM Nemzetközi Főosztály helyettes vezetőjeként volt szerencsém részt venni, ahol a *Mitől védelmi egy doktrína?* témakörében folytattunk konzultációt a belga vendéglátókkal.) A NATO pedig először a története során az 1991. november 7–8-i római ülését követően hozta nyilvánosságra stratégiai koncepcióját, amelyben már nem számolt nagy kiterjedésű háborúval, de szükségesnek tartotta az erőegyensúly fenntartását a két koalíció fegyveres erői között, különösen a nukleáris fegyverek vonatkozásában.

A szovjet katonai doktrína alapvetően védelmi jellegű volt:

„a szovjet állam és a szövetséges országok aktív védelmének szükségességéből indult ki. Ugyanakkor alapvető doktrinális követelményként fogalmazták meg azt, hogy a Szovjetunió semmilyen körülmények között nem alkalmazhat elsőként nukleáris fegyvert. [...] Nem véletlen, hogy a 60-as évek végétől a katonai-stratégiai tervekben nem voltak az ellenségre mérendő figyelmeztető (megelőző) nukleáris csapások. Ugyanakkor – mindezekkel együtt – a szovjet katonai stratégia mindig is a leghatározottabban támadó jellegű volt, minthogy az ellenség teljes szétverésének szükségességéből és a győzelem mindenáron való eléréséből indult ki, ez volt az elsődleges célja.”¹⁵

Természetesen katonatechnikai oldalon a Szovjetunió időszakában is megvoltak azok a stratégiai és taktikai atomfegyverek alkalmazásával kapcsolatos elképzelések, amelyeket a megfelelő politikai döntést követően végrehajtottak volna a döntési rendszerben erre jogosult vezetési szintek. Ez azonban nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

¹⁴ Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1987. május 28–29-i berlini üléséről kiadott kommuniké.

¹⁵ V[aszilij] A[ndrejevics] Zolotarjov (szerk.): *Fejezetek Oroszország katonai stratégiájának történetéből*. Ford. Deák János – Nagy László. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004. (Eredeti, orosz nyelvű kiadás: В[асилий] А[ндреевич] Золотарёв: История военной стратегии России. Москва, Полиграфресурсы, 2000.)

A nukleáris eszközök alkalmazásának elvei az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumaiban

Oroszország – vagy hivatalos nevén az Oroszországi Föderáció (Rosszijszkaja Fegyveracija) – 1922. december 30-tól kezdve egészen a Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának az állami szuverenitásról elfogadott nyilatkozatáig lényegében a Szovjetunió egyik tagköztársaságaként meglehetősen korlátozott önállóságot élvezett. Az ország történelmének ekkor megkezdődött új szakasza, az önálló orosz államiság és a demokratikus átalakulás időszaka, merőben új távlatokat nyitott meg az 1991. augusztus 19–21. közötti sikertelen puccsot követően, illetve amikor 1991. december 8-án *de facto*, december 31-ével *de jure* megszűnt létezni a Szovjetunió.¹⁶

Oroszország az egykori Szovjetunió 22,4 millió km²-éből 17 075 400 km²-t, 291 milliós lakosságából pedig 149 milliót, illetve a négymilliós hadseregből 2,8 milliós haderőt „örökölt”. Megörökölte ugyanakkor a nukleáris eszközök gyakorlatilag teljes állományát, hiszen Kazahsztán, Belarusz és a budapesti memorandumot¹⁷ követően Ukrajna is lemondott atomeszközeiről, és azokat szinte teljes egészében átadták az Oroszországi Föderációnak. Az orosz politikai és katonai vezetés már az Oroszországi Föderáció megalakulásakor felismerte, hogy egy ilyen nagyságrendű haderő fenntartása jelentősen meghaladja az ország teherbíró képességét és tényleges védelmi szükségleteit. Egy sor objektív tényező (a Kelet-Közép-Európából és a volt szovjet tagköztársaságokból kivont alakulatok áthelyezési problémái, a nukleáris erők átrendeződése, új hadászati csoportosítások létrehozása és jelentős létszámcsökkenés) is megnehezítette az éppen csak kialakulóban lévő új honvédelmi vezetés helyzetét. Az e feladatok végrehajtásával kapcsolatos tennivalókat próbálták megfogalmazni az „új Oroszország” első biztonságpolitikai dokumentumában, az 1993-ban elnöki rendelettel jóváhagyott¹⁸ katonai doktrínában. Az Oroszországi Föderációban napjainkig összesen 10 alapvető biztonságpolitikai dokumentum vált ismertté, a következő időrendi bontásban:

- 1993: katonai doktrína;¹⁹
- 1997: nemzeti biztonsági koncepció;²⁰

¹⁶ Tömösváry Zsigmond – Nagy László: *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*. Budapest, Honvéd, 1999. 9.

¹⁷ A *Budapesti memorandum* elnevezésű nemzetközi szerződést 1994. december 5-én Budapesten írták alá, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) itt megtartott konferenciáján. Az egyezmény biztonsági garanciákat nyújt az aláíró feleknek annak kapcsán, hogy Ukrajna csatlakozott a nukleáris fegyverek korlátozásáról szóló atomsorompó-egyezményhez. A memorandumot eredetileg három atomnagyhatalom, Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság írta alá.

¹⁸ Указ Президента Российской Федерации от 02.11.1993 г. N 1833. Об Основных положениях военной доктрины Российской Федерации. Pravo.gov.ru, 1993. november 2.

¹⁹ Основные положения военной доктрины Российской Федерации. *Красная звезда*, 1993. november 19.

²⁰ Указ Президента Российской Федерации от 17.12.1997 г. N 1300. Об утверждении Концепции национальной безопасности Российской Федерации. *Собрание законодательства Российской Федерации*, 1997. december 29.

- 2000: nemzeti biztonsági koncepció;²¹
- 2000: katonai doktrína;²²
- 2009: nemzeti biztonsági stratégia;²³
- 2010: katonai doktrína;²⁴
- 2014: katonai doktrína;²⁵
- 2015: nemzeti biztonsági stratégia;²⁶
- 2020: nukleáris elrettentési stratégia;²⁷
- 2021: nemzeti biztonsági stratégia.²⁸

Az orosz biztonságpolitikai dokumentumok összehasonlító elemzése lehetővé teszi az Oroszországi Föderáció mindenkori biztonságpolitikai értékelésének, a változó nemzetközi helyzethez való alkalmazkodásának, az állam biztonságával kapcsolatos fenyegetettségi percepciójának, célkitűzéseinek és prioritásainak, valamint az atomeszközök alkalmazásával kapcsolatos nézetei változásainak áttekintését is. Jelen tanulmányomban az orosz biztonságpolitikai gondolkodás változását próbálom bemutatni a nukleáris eszközök alkalmazásával összefüggésben, az 1993-ban elfogadott katonai doktrínától a 2021-ben jóváhagyott *nemzeti biztonsági stratégiáig* bezárólag.

Az 1993. évi katonai doktrína

A doktrína – a későbbiekben kiadottakhoz hasonlóan – az orosz állam hivatalosan elfogadott nézeteinek rendszerét tartalmazza, amelyek a háborúk és a fegyveres konfliktusok megakadályozására, a haderő fejlesztésére, a fegyveres erőknek az ország fegyveres védelmére történő felkészítésére, az állam katonai biztonságát érintő fenyegetések elhárítására, továbbá az Oroszországi Föderáció létfontosságú érdekeinek védelme érdekében a haderő és az ország más fegyveres testületeinek alkalmazására vonatkoznak.

²¹ Указ Президента Российской Федерации от 17.12.1997 г. N 1300. Об утверждении Концепции национальной безопасности Российской Федерации. (В редакции Указа Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. N 24.). *Kremlin.ru*, 2010. január 10.

²² Указ Президента Российской Федерации от 21.04.2000 г. N 706. Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации. *Pravo.gov.ru*, 2000. április 21.

²³ Указ Президента Российской Федерации от 12.05.2009 г. № 537. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. *Собрание законодательства Российской Федерации*, 2009. május 18. (A Kreml oldalán a 2014. július 1-jén módosított verzió olvasható: В редакции Указа Президента Российской Федерации от 01.07.2014 г. N 483.)

²⁴ Указ Президента Российской Федерации от 05.02.2010 г. N 146. О Военной доктрине Российской Федерации. *Pravo.gov.ru*, 2010. február 5.

²⁵ Военная доктрина Российской Федерации (утв. Президентом РФ 25.12.2014 N Пр-2976). *Consultant.ru*, (é. n.).

²⁶ Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. *Kremlin.ru*, 2015. december 31.

²⁷ Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания. *Kremlin.ru*, 2020. június 2.

²⁸ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. *Kremlin.ru*, 2021. július 2.

Az Oroszországi Föderáció első biztonságpolitikai dokumentumát, Oroszország első katonai doktrínáját Jelcin elnök 1993. november 2-án hagyta jóvá az 1833-as számú elnöki rendelettel, és maga a dokumentum *Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájának alapvető rendelkezései* címet²⁹ viselte. A katonai doktrína kidolgozásának és hatálybalépésének időpontjában Oroszország még nem rendelkezett nemzeti biztonsági koncepcióval. Így a katonai doktrína egyfajta „hiánypótló” stratégiai dokumentumként jelent meg, felvállalva a (későbbi) nemzeti biztonsági koncepció feladatainak egy részét, míg a katonai biztonság terén ágazati stratégiaként is fontos szerepet vállalt magára. A katonai doktrína megjelenésének időszakában az Andrej Kozirjev³⁰ vezette orosz diplomácia azt az elvet vallotta, hogy Oroszország és a Nyugat természetes szövetségesek, és minden tekintetben kereste az együttműködést a nyugati országokkal, főként az Egyesült Államokkal. Ezt a tendenciát figyelembe véve érthető, hogy a doktrína leszögezi: egyetlen országot sem tekintenek ellenségnek, sőt hangsúlyozza a fegyverzetek, különösen a nukleáris eszközök csökkentésének fontosságát, a vitás kérdések politikai, diplomáciai és nemzetközi jogi úton történő elrendezésének elsőbbségét a katonai erővel szemben. Ugyancsak fontosnak tartja a partnerség és az együttműködés szerepét az államok közötti kapcsolatokban, a fegyveres erőket pedig csak az állam függetlenségének és szuverenitásának védelmében tartja bevethetőnek. Az akkori orosz katonai vezetés (Pavel Gracsov³¹ és Mihail Kolesznyikov³² hadseregtábornokok) azonban mindezek, sőt

„az Amerikai Egyesült Államokkal megkötött kétoldalú megállapodások, valamint az egykori hidegháborús ellenséggel, a NATO-val elindított együttműködés ellenére fontosnak tartotta a paritás fenntartását az Amerikai Egyesült Államokkal a nukleáris eszközök terén. A paritás mellett új alapelvként jelent meg a »сдерживание/viszatarthatóság«, amelynek fogalmát orosz részről 1995-ben a katonapolitika nukleáris alapelveire vonatkozóan elfogadottak szerint úgy értelmezik, hogy a nukleáris visszatarthatóság a katonai-politikai visszatarthatóság azon megjelenési formája, amely során az atomfegyverek alkalmazásának fenyegetése (a nukleáris megtorlás fenyegetése) tántorítja el az ellenséget az agresszió végrehajtásától, meggyőzve őt arról, hogy agresszív fellépése következtében válaszlépésként atomfegyver kerül ellene bevetésre, számára elfogadhatatlan – azaz visszatartható hatású – következményeket, károkat okozva.”³³

A nukleáris fegyverek alkalmazásával kapcsolatos rész a korábban már jelzett nukleáris elrettentést bontja ki, és kimondja: az ország nukleáris politikájának célja, hogy megszüntesse a nukleáris háború veszélyét azzal, hogy visszatarthatja, elrettenti az Oroszországi Föderáció és/vagy szövetségesei elleni agresszort az erőszak alkalmazásától; továbbá az alábbi elvek mentén látja a nukleáris erő alkalmazásának lehetőségét:

²⁹ Основные положения военной доктрины Российской Федерации.

³⁰ Andrej Kozirjev orosz politikus, 1990. október 11. – 1996. január 6. között az Oroszországi Föderáció külügyminisztere, jelenleg az Egyesült Államokban, Miami-ban él.

³¹ Pavel Szergejevics Gracsov (1948–2012) hadseregtábornok, a Szovjetunió hőse, védelmi miniszter 1992 és 1996 között.

³² Mihail Petrovics Kolesznyikov hadseregtábornok, vezérkari főnök, a védelmi miniszter első helyettese 1992–1996 között.

³³ Deák Anita: *Az orosz katonai gondolkodás átalakulása a 21. században az Oroszországi Föderáció hidegháborút követő katonai doktrínáinak tükrében*. PhD-értekezés. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egység, 2018. 40.

- az Oroszországi Föderáció nem alkalmaz nukleáris fegyvert a nukleáris fegyverek leszereléséről szóló, 1968. július 1-jén aláírt szerződés atomfegyverrel nem rendelkező államai ellen, leszámítva azt az esetet, ha
 - az Oroszországi Föderáció területét, fegyveres erőit vagy más alakulatait támadás éri, és a támadó vagy annak bármely szövetségese rendelkezik nukleáris fegyverekkel;
 - egy ilyen állam nukleáris fegyvereket birtokló állammal közös támadást hajt végre az Oroszországi Föderáció, annak területe, fegyveres erői vagy más alakulatai, illetve szövetségesei ellen, vagy ilyen támadást végrehajtását támogatja.

A dokumentumban az orosz vezetés rögzítette, hogy a fentiekben túl aktívan támogatja a nukleáris fegyverkísérletek beszüntetését, és elősegíti az e kérdésekkel kapcsolatos párbeszéd létrehozását azzal a végső céllal, hogy átfogó tilalmat érjenek el, továbbá aktív részese kíván lenni az atomfegyverek számának minimálisra csökkentését, majd pedig teljes beszüntetését célzó, az atomfegyverek elterjedését korlátozó és ellenőrző nemzetközi mechanizmusoknak. Az 1993. évi katonai doktrína azonban – a látszólag kedvezőbb nemzetközi kapcsolatrendszer ellenére – egy vonatkozásban mindenképpen visszalépést jelentett a Szovjetunió időszakában ismertté vált katonai doktrínához képest: a nukleáris csapásmérő eszközöket nem pusztán elrettentést szolgáló politikai eszközként jelenítette meg, hanem felvetette azok megelőző/preventív alkalmazásának lehetőségét is, amit úgy lehet értelmezni, hogy Oroszország fenntartja annak lehetőségét, hogy a maga részéről akár elsőként is bevethessen atomfegyvert.

Az 1997. évi nemzeti biztonsági koncepció

Az Oroszországi Föderáció első nemzeti biztonsági koncepcióját Borisz Jelcin elnök 1997. december 17-én hagyta jóvá. A dokumentum bemutatja, miként látja Oroszország a saját helyét a világ közösségében, részletezi az ország nemzeti érdekeit, mégpedig úgy, hogy felsorolja a világ azon térségeit, ahol ezek az érdekek markánsan megjelennek. Sorra veszi az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonságát fenyegető veszélyeket, végezetül pedig tételesen megfogalmazza azokat a tennivalókat a kül-, bel- és biztonságpolitika, a gazdaság, a kultúra és a művészet, valamint kiemelten a védelmi szféra területén, amelyeket az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonságának garantálása érdekében szükségesnek tart elvégezni.

A helyzetelemzésnek fontos eleme, hogy a dokumentum szerint a nemzetközi viszonyokban megmarad a katonai tényezők jelentősége, illetve az is, hogy a NATO bővítésével kapcsolatos fenntartások hangsúlyozása mellett külön ebből fakadó katonai veszélyforrásként jelöli meg a szervezet domináns katonai-politikai erővé válását Európában.

Érdekesnek mondható az a tény is, hogy a biztonság egyetemes nemzetközi szervezetei között az ENSZ Biztonsági Tanácsának és az EBESZ-nek, illetve a Független Államok

Közösségének (FÁK) szerepét kívánja erősíteni, míg az Európai Uniót és az Európai Tanácsot meg sem említi a dokumentum.

A védelmi szféra területén fontos észrevétel, hogy Oroszország nem törekszik a paritás fenntartására (gazdasági potenciálját tekintve nem is lenne ebben az időszakban képes erre), hanem a stratégiai elrettentés elvét tekinti fontosnak, valamint az ehhez, illetve az ország védelméhez elégséges katonai erő biztosítását – beleértve a nukleáris erőket is.³⁴ A fegyveres erők legfontosabb feladatának a koncepció a nukleáris elrettentés szintjének biztosítását tekinti. Meg kell jegyezni, hogy az orosz katonai és politikai vezetés mindent elkövetett a Hadászati Rakétacsapatok készségi szintjének fenntartása érdekében még akkor is, amikor a fegyveres erők egésze éppen „hét szűk esztendő” élt át. A létszám a haderőreformok következtében ugyanis fokozatosan csökkent, és a haderő részére jóváhagyott költségvetésnek is csak bizonyos hányadát kapta meg a Védelmi Minisztérium.

A Gracsov-féle reform időszakában (1995) 2,8 milliőről 2,4 millióra csökkent a létszám, a biztosított költségvetésnek csupán 75%-át kapta meg a tárca. A Rogyionov³⁵-féle reform idején (1997) tovább csökkent a létszám 1,7 millióra, ekkor már csupán a költségvetés 65%-a állt a védelmi tárca rendelkezésére. Végezetül a Szergejev³⁶-féle reform időszakában (1998) 1,2 millióra tervezték csökkenteni a haderő létszámát a jóváhagyott költségvetés 68%-ának rendelkezésre állása mellett.

A nukleáris eszközök alkalmazását illetően a dokumentum mintegy megerősíti az 1993. évi katonai doktrínában megfogalmazottakat: nevezetesen Oroszország indokolt, végső esetben nem mond le a nukleáris fegyverek elsőként való alkalmazásáról. A fegyveres erők legfontosabb feladata a dokumentum szerint, hogy biztosítsák a nukleáris elrettentést a nukleáris és hagyományos eszközökkel vívott, nagy kiterjedésű és regionális háborúk megelőzése, valamint a szövetséges kötelezettségvállalások teljesíthetősége érdekében. A feladat végrehajtásához az Oroszországi Föderációnak olyan nukleáris erőkkel kell rendelkeznie, amelyek garantálják az elérni kívánt veszteséget az agresszor államnak vagy szövetségnek. Emellett ugyanezen fejezet egy későbbi pontjában említi, hogy nemzetbiztonságának biztosítása érdekében az ország részt vesz a nukleáris és hagyományos fegyverek csökkentésére, valamint a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedésének megakadályozására irányuló szerződések végrehajtásában.

A két dokumentum keletkezésének időszakában (ez Jelcin elnökségével egyező) írták alá a START II.³⁷ megállapodást, amelyet az amerikai fél 1996-ban, az orosz pedig csak 2000-ben ratifikált. Viszont mindkét fél betartotta annak előírásait, amelyek értelmében 3000–3500 darabra kellett csökkenteni a nukleáris töltetek számát. Ebből az egyezményből egyes orosz szakértők szerint Oroszország került ki vesztesésként, mert – a Szovjetuniótól megörökölt nukleáris triád következtében – hordozóeszköze-

³⁴ Tömösváry–Nagy (1999): i. m. 122.

³⁵ Igor Rogyionov hadseregtagbíró, 1996. július 17-től 1997. május 22-ig az Oroszországi Föderáció védelmi minisztere.

³⁶ Igor Dmitrijevics Szergejev marsall, 1997. május 22-től 2001. március 28-ig az Oroszországi Föderáció védelmi minisztere.

³⁷ Strategic Arms Reduction Treaty II – második egyezmény a stratégiai fegyverek csökkentéséről, amelyet 1993. január 3-án írtak alá Moszkvában.

inek 65%-a földi telepítésű eszköz volt, rakétasilókban elhelyezve, amelyek jó részét a silókkal együtt fel kellett számolnia. (Ezzel szemben az USA nukleáris triádjának 55%-át képezte a haditengerészeti komponens, ahol a leszerelést követően a tengeralattjárók megmaradtak, míg az orosz fél a rakétákkal együtt a silókat is felszámolta.³⁸) Az R-36M Szatana (SS-18) típusú interkontinentális ballisztikus rakéták egy részét érintette az intézkedés (először 1993., majd 1997. decemberi határidővel). Ekkor kezdték rendszerbe állítani először (1997-ben) az RT2P Topol (SS-25), majd később a korszerűsített RT2PM Topol M (SS-27) típusú interkontinentális ballisztikus rakétát.

Meg kell említeni még, hogy az Egyesült Államok 2001-ben bejelentette, hogy kilép az ABM-72³⁹ szerződésből, és 2002. június 13-án ezt formálisan meg is tette, amire válaszul Oroszország már másnap kilépett a START II. megállapodásból. A megváltozott biztonságpolitikai környezet és a hatályban lévő szerződések következtében Oroszország arra kényszerült, hogy újragondolja nukleáris triádjá szerkezetét, és nagyobb figyelmet fordítson a meglévő szárazföldi és légi komponens, valamint különösen a haditengerészeti komponens fejlesztésére.

A 2000. évi nemzeti biztonsági koncepció

Az Oroszországi Föderáció 2000. évi nemzeti biztonsági koncepcióját Vlagyimir Putyin elnök hagyta jóvá 2000. január 10-én. Felépítésében, logikájában nagyon hasonlít a három évvel korábbira: mindkét koncepció négy – egymásnak megfeleltethető – fejezetből áll; kezdő mondataik egyaránt jelzik, hogy az adott politikai dokumentum a hivatalos nézetek összességét tükrözi az egyén, a társadalom és az állam biztonságának fenntartásáról; és mindkettő komplex módon értelmezi a biztonságot.⁴⁰

A 2000. évi koncepció tartalmában azonban már érezhető a megváltozott biztonságpolitikai környezet hatása, hiszen 1999-ben zajlott a NATO légi hadművelete Jugoszláviában, illetve vették fel a három „visegrádi ország”-ot az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe. A dokumentum megállapítja, hogy a nemzetközi viszonyok fejlődésének adott szakasza új lehetőségeket nyitott meg az Oroszországi Föderáció számára saját biztonságának biztosítása terén. Megteremtődtek az előfeltételek a nemzetközi kapcsolatok demilitarizálására, a jog szerepének megerősödésére a vitás államközi problémák megoldásában, csökkent a közvetlen agresszió veszélye az ország ellen, és kirajzolódtak szélesebb körű integrálódásának perspektívái a világgazdaságba. Kibővült Oroszország érdekazonossága sok állammal a nemzetközi biztonság olyan területein, mint a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, a regionális konfliktusok kezelése, illetve megelőzése, a nemzetközi terrorizmus és a kábítószer-kereskedelem

³⁸ Стратегическое противостояние (гонка ядерных вооружений) в 1991 – 2002 годах. Категория: Противостояние на уровне ядерных вооружений. 2016. május 26.

³⁹ ABM: Anti-Ballistic Missile Agreement – ballisztikus rakéták elleni egyezmény, amelyet 1972-ben írtak alá.

⁴⁰ Nagy László – Tömösváry Zsigmond: *Az orosz biztonságpolitikai gondolkodás*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

visszaszorítása, a globális jellegű ökológiai problémák megoldása. Mindez jelentősen megnövelte a nemzeti biztonság nem katonai, hanem szerződéses, jogi, politikai, gazdasági és más intézkedések útján történő biztosításának esélyét. Ugyanakkor továbbra is jelentős nehézségekbe ütközött egy általános és átfogó európai biztonsági modell kialakításának folyamata. A NATO keleti irányú kibővítésének perspektívája elfogadhatatlan volt Oroszország számára, minthogy fenyegetést jelentett nemzeti biztonságára nézve, s így növekedett a fenyegetettség foka és mértéke a védelmi szférában. A NATO áttért a felelősségi körzetén kívül eső térségekben az erőszakos beavatkozás gyakorlatára, ami Moszkva szerint globális destabilizációval fenyegetett. Még nem voltak kellően hatékonyak a béke és a biztonság fenntartásának intézményei sem globális szinten (Egyesült Nemzetek Szervezete), sem regionális viszonylatban (Független Államok Közössége), ami viszont korlátozta Oroszország lehetőségeit.⁴¹

Alapvető célként fogalmazza meg az új koncepció a katonai szervezet korszerűsítését – racionális védelmi kiadások mellett –, figyelembe véve a kollektív biztonsági rendszer kialakításának szükségességét a Független Államok Közösségében. Oroszország nem törekedett ebben az időszakban a paritás fenntartására a fegyverzetekben és a fegyveres erőiben a világ vezető államaival, hanem a reális elrettentés elvét tartotta szem előtt. Ezzel együtt azonban a dokumentum leszögezte, hogy amíg a katonai erő alkalmazásáról való lemondás nem válik általánosan elfogadott gyakorlattá a nemzetközi kapcsolatokban, az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekei megkövetelik az ország védelméhez elégséges katonai erő – közte a nukleáris erő – fenntartását. Sőt, Oroszország jogot formál arra, hogy minden rendelkezésére álló erőt és eszközt igénybe vegyen, beleértve az atomfegyvert is, amennyiben fegyveres agresszió kirobbantásának eredményeképpen veszélybe kerül az Oroszországi Föderáció létezése. Ebben az időszakban tehát Oroszország változatlanul fenntartotta magának a jogot az atomfegyver elsőként történő alkalmazására.⁴²

A 2000. évi katonai doktrína

Az Oroszországi Föderáció 2000. évi katonai doktrínáját Vlagyimir Putyin elnök 2000. április 21-én hagyta jóvá. Ez a dokumentum – saját megfogalmazása szerint – olyan hivatalos nézetek összessége, amelyek meghatározzák az Oroszországi Föderáció biztonsága garantálásának katonapolitikai, katonai-stratégiai és katonai-gazdasági alapjait. Bevezetőjében kifejti, hogy ez egy olyan átmeneti korszak koncepciója, amelyet a demokratikus államiság formálódása, a többvektoros gazdaság kialakítása, a katonai struktúra átalakítása és a nemzetközi kapcsolatok dinamikus átalakulása jellemez. Kidolgozásánál figyelembe vették az 1993. évi katonai doktrína és a 2000. évi nemzeti biztonsági koncepció alapelveit, és szemléletmódja védelmi jellegű.

⁴¹ Tömösváry–Nagy (1999): i. m. 75–79.

⁴² Nagy László – Tömösváry Zsigmond: Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai (összehasonlító elemzés). *Felderítő Szemle*, 2016. november. 21–47.

Lényegi részét tekintve kimondja, hogy Oroszország megőrzi nukleáris hatalmi státuszát annak érdekében, hogy az ellene vagy szövetségesei ellen irányuló agressziótól elrettentsen. Ugyanakkor szigorúan betartja a nukleáris fegyverek korlátozását, csökkentését és megsemmisítését előíró nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit és elősegíti az azokban foglaltak megvalósítását. Betartja a START-egyezményekben, valamint az ABM-szerződésben vállalt kötelezettségeit, és kész az USA-val kétoldalú vagy a többi atomhatalommal kötött többoldalú megállapodás alapján tovább csökkenteni saját nukleáris erőit olyan minimális szintre, amely még biztosítja a stratégiai stabilitást. Az Oroszországi Föderáció ugyanakkor abból indult ki a dokumentum szerint, hogy rendelkeznie kell olyan nukleáris potenciállal, amellyel komoly veszteséget képes okozni bármely, az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen agressziót végrehajtó államnak vagy szövetségi rendszernek.

A doktrína a békés megoldások előnyben részesítésének hangsúlyozása mellett csökkenti a nukleáris eszközök alkalmazásának a korábbi nemzeti biztonsági koncepciókban meghatározott küszöbértékét. Lehetővé teszi ugyanis a nukleáris fegyverek alkalmazását a hagyományos fegyvereket használó, nagyszabású agresszió esetén, amennyiben az ilyen agresszió az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsága szempontjából kritikus következményekkel járna. A dokumentumban Oroszország fenntartja a jogot, hogy nukleáris fegyvert használjon bármely tömegpusztító fegyver alkalmazásával végrehajtott támadásra való válaszként is. Kimondja továbbá, hogy nem alkalmaz nukleáris fegyvert az atomsorompó-egyezmény olyan részes tagállama ellen, amely nem rendelkezik nukleáris fegyverrel, kivéve, ha az támadást intéz az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen.⁴³

Tulajdonképpen ez volt az első olyan katonai doktrína, amelyet az éppen aktuális nemzeti biztonsági koncepcióra építve dolgoztak ki, és amely a nukleáris elrettentés területén is azzal teljes összhangban fogalmazta meg tételeit. A nukleáris erők alkalmazásával kapcsolatos nézetek területén az 1993. évi katonai doktrínában megfogalmazottakhoz képest mindenképpen változást jelent ez a dokumentum. A nemzeti biztonsági koncepció és a katonai doktrína mellett ebben az évben készült el az Oroszországi Föderáció külpolitikai koncepciója és információs biztonsági doktrínája is.

A 2009. évi nemzeti biztonsági stratégia

Az Oroszországi Föderáció 2009. évi, 2020-ig tartó időszakra szóló nemzeti biztonsági stratégiáját Dmitrij Medvegyev elnök 2009. május 12-én hagyta jóvá.⁴⁴ A stratégia a korábbi koncepcióhoz képest annnyival jelentett többet, hogy meghatározta a nemzeti stratégiai prioritásokat, valamint a nemzeti biztonság értékelésének kritériumait. Fontos különbséget jelentett még, hogy karakteresen megfogalmazta az Oroszországi Föderáció politikai céljait: az ország világhatalmi pozícióinak visszaszerzését, Oroszország szí-

⁴³ Указ Президента Российской Федерации от 21.04.2000 г. N 706. 8. pont.

⁴⁴ Указ Президента Российской Федерации от 12.05.2009 г. № 537.

lárd, sokoldalú fejlődésének, valamint területi sérthetlenségének és szuverenitásának biztosítását.⁴⁵ Határozottabb hangvételéhez minden bizonnyal hozzájárultak a 2008. évi orosz–grúz háború eseményei és tanulságai. A korábbi koncepció az Oroszországot fenyegető agresszió veszélyét csökkenő tendenciaként említi, a NATO keleti irányú bővítéseit, a külföldi hírszerző szolgálatok fokozódó tevékenységét, valamint az állam határainál zajló lokális háborúkat pedig kockázatként, a föderáció területi épségét mégsem értékeli veszélyeztetettnek. Ezzel szemben jelen dokumentum egyáltalán nem említi az ország elleni agresszió csökkenő veszélyét, sőt helyette a „katonai fenyegetettség növekvő foka” kifejezést használja.

Az új stratégia deklaráltan szoros, kölcsönös kapcsolatban van *Az Oroszországi Föderáció társadalmi-gazdasági fejlődésének hosszú távú koncepciója 2020-ig*⁴⁶ című dokumentummal, amely egyben garanciául is szolgálhat a stratégiában megfogalmazott célok megvalósulása tekintetében. Az általános célok közül meg kell említeni a biztonságpolitikai környezet változásaira utaló részeket, amelyek lényege, hogy Oroszország megerősödése a nemzeti biztonságát fenyegető, komplex jellegű új veszélyek közepette megy végbe; a föderáció önálló kül- és belpolitikát folytat, ez ellenlépéseket vált ki az Egyesült Államok és szövetségesei részéről, akik pedig meg kívánják őrizni domináns szerepüket a világ dolgaiban; utóbbiak Oroszország elrettentésére irányuló politikája politikai, gazdasági, katonai és informatikai nyomásgyakorlás formájában nyilvánul meg; továbbá a nemzetközi kapcsolatokban nem csökken az erő szerepe.

A nukleáris erőkkkel kapcsolatban a dokumentum kiemeli, hogy az Oroszországi Föderáció egyik legfontosabb feladata az elrettentés megvalósítása annak érdekében, hogy bármilyen jellegű, az ország vagy szövetségesei ellen irányuló agressziót (beleértve a nukleáris fegyverrel végrehajtottat is) megelőzzön. E célból rendelkeznie kell olyan nukleáris erőkkkel, amelyek képesek garantálni a komoly veszteség okozását bármely agresszor államnak vagy koalíciónak. Fegyveres agresszió esetén az Oroszországi Föderáció kész azt valamennyi rendelkezésére álló eszköz alkalmazásával elhárítani – beleértve a nukleáris erőket is –, ha a válsághelyzet felszámolásának más lehetőségei már kimerültek.

A 2010. évi katonai doktrína

Az Oroszországi Föderáció 2010. évi katonai doktrínáját⁴⁷ Dmitrij Medvegyev elnök 2010. február 5-én hagyta jóvá. Ennek – a korábbi biztonságpolitikai dokumentumokkal ellentétben – gyakorlatilag mind a négy fejezetében hangsúlyozottan szerepelnek a nukleáris erőkkkel összefüggő megállapítások. A biztonságpolitikai környezet értékelése egybeesik az érvényben lévő nemzeti biztonsági stratégiáéval. A dokumentum mindjárt

⁴⁵ Henning Schröder: Russia's National Security Strategy to 2020. *Russian Analytical Digest*, (2009), 62. 6.

⁴⁶ Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года. Government.ru, 2008. november 17.

⁴⁷ Указ Президента Российской Федерации от 05.02.2010 г. № 146.

az elején leszögezi: annak ellenére, hogy az Oroszország elleni hagyományos és nukleáris fegyverekkel indított nagy méretű háború veszélye csökken, a katonai veszélyforrások több területen is megnövekedtek. E veszélyforrások közé sorolja a globális stabilitást aláásozó stratégiai rakétavédelmi rendszer elemeinek európai telepítését, a kozmikus térség militarizálását, a stratégiai jelentőségű, nagy pontosságú fegyverek telepítését, a tömegpusztító eszközök, valamint a rakétafegyverek és -technológiák elterjedését és az atomfegyverrel rendelkező országok számának növekedését.

A szöveg úgy fogalmaz, hogy bármely hagyományos fegyverekkel induló fegyveres konfliktus (nagy kiterjedésű vagy regionális háború), amely magának az államnak a létezését fenyegeti, nukleáris katonai konfliktussá válhat. Éppen ezért a nukleáris fegyver továbbra is mind a hagyományos fegyverekkel, mind pedig a nukleáris eszközökkel vívott háborútól való elrettentés, vagyis a megelőzés fontos eszköze marad. Ebből következően – hogy a fenti célnak meg tudjanak felelni – a doktrína fő feladatként jelöli meg az orosz stratégiai nukleáris erők megfelelő szinten tartását.

Másik fontos kitétele az alkalmazást érinti, kijelentve, hogy az Oroszországi Föderáció fenntartja magának a jogot az atomfegyver alkalmazására abban az esetben, ha ellene és/vagy szövetségesei ellen nukleáris vagy más tömegpusztító fegyvert alkalmaznak, valamint akkor is, ha egy Oroszország ellen hagyományos eszközökkel végrehajtott támadás esetén veszélybe kerül magának az államnak a léte. Mindezt úgy is értelmezhetjük, hogy Moszkva fenntartja magának az atomfegyver elsőként történő alkalmazásának jogát.

Fontos észrevétel továbbá, hogy míg a 2009. évi stratégiában a katonai veszélyforrások között szerepelt a vezető külföldi országok nukleáris eszközökben meglévő fölénye, valamint a fegyverek korlátozását és csökkentését szolgáló egyezményekből történő „kihátrálása”, addig a 2010. évi katonai doktrína erről már nem tesz említést. Ennek oka az, hogy 2009 májusában még nem tűnt egyértelműnek az új START-egyezményről⁴⁸ folytatandó tárgyalások megkezdése, 2010 februárjában viszont már zajlottak az egyeztetések, így nem lett volna célszerű ezt hangsúlyozni.

Magát a doktrínát számos kritika érte „hazai” szakértői oldalról is. Ezek lényege abban foglalható össze, hogy a törvényhozók(!), a szakértők, de a közvélemény is feleslegesnek tartja azt a titkolódzást, amely a stratégiai nukleáris erők fejlesztésével, forrásainak biztosításával kapcsolatban jellemezte és jellemzi az orosz biztonságpolitikai dokumentumokat. Ellenpéldának az amerikai gyakorlatot hozzák fel, ahol gyakorlatilag minden ilyen jellegű adat nyilvánosságot kap. Ebben a kérdéskörben némi előrelépést majd a 2020. évi „elrettentési” doktrína jelent, de erről bővebben majd a későbbiekben lesz szó.

⁴⁸ Az új START-egyezményt (START III.) 2010-ben írta alá Barack Obama amerikai és Dmitrij Medvegyev orosz elnök, hatálybalépésének dátuma 2011. február 5. A megállapodás 1550-ben maximalizálta a rendszerbe állított robbanófejek és 800-ban a hordozóeszközök – köztük a rendszerbe nem állított eszközök – számát. A szerződést 2021. február 4-én 5 évre, 2026. február 4-éig meghosszabbították.

A 2014. évi katonai doktrína

Az Oroszországi Föderáció 2014. évi katonai doktrínáját⁴⁹ Vlagyimir Putyin elnök 2014. december 25-én hagyta jóvá. A szöveg bevezetője jelzi, hogy a korábbiakhoz képest szélesebb alapokra építi tételeit: így felsorolja a 2000. évi nemzeti biztonsági stratégiát, az Oroszország 2020-ig szóló társadalmi-gazdasági fejlődéséről készült hosszú távú koncepciót, a külpolitikai koncepciót, az Oroszországi Föderáció 2020-ig szóló tengeri doktrínáját és az Északi-sarkvidék fejlesztésére kidolgozott stratégiát. Az új katonai doktrína minden korábbinál részletesebben foglalkozik a katonai veszélyekkel és fenyegetésekkel, illetve az ezekre adandó válaszokkal is.

A dokumentum tisztázza a benne használt legfontosabb fogalmakat, köztük a nukleáris elrettentés fogalmát is: a szó szerint „visszatartás”-ként fordítható kifejezés az Oroszországi Föderáció elleni agresszió megelőzésére irányuló külpolitikai, katonai és katonatechnikai intézkedések komplex rendszere. A stratégiai elrettentés eszközeként a magyarázat a nukleáris és a hagyományos erőket említi, amelyek közül a nukleáris fegyverek továbbra is az orosz elrettentési arzenál sarokkövét képezik.

Kiemelt veszélyforrásként említi a dokumentum a stratégiai rakétavédelmi rendszer telepítését, amely a globális stratégiai stabilitás és a nukleáris rakétafegyverek területén kialakult egyensúly megbomlásával fenyeget, valamint a „globális csapás” elméletének gyakorlatba ültetését és a nem nukleáris, de nagy pontosságú stratégiai fegyverrendszerek telepítését.

A nukleáris fegyverek alkalmazásával kapcsolatban a doktrína kijelenti:

„Az Oroszországi Föderáció fenntartja magának a jogot az atomfegyver alkalmazására, amennyiben ellene vagy szövetségesei ellen atom- vagy más tömegpusztító fegyvereket használnak, valamint az Oroszországi Föderáció ellen hagyományos fegyverekkel végrehajtott agresszió esetén, amikor magának az államnak a léte kerül veszélybe.”⁵⁰

Az atomfegyver alkalmazására vonatkozó döntést – a dokumentum szerint – az Oroszországi Föderáció elnöke hozza meg.

Fontos megjegyezni, hogy a fegyveres erők feladatai között a doktrína felsorolja a stratégiai nukleáris erők állományának, harci és mozgósítási készségének, valamint kiképzettségének olyan szinten tartását, amely biztosítja e fegyverrendszerek működését és alkalmazhatóságát, valamint a rendszerek irányítását olyan szinten, hogy bármilyen helyzetben garantált legyen az agresszornak okozandó helyrehozhatatlan veszteség.

Bár nem a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos témakörhöz tartozik, de mindenképpen figyelemre méltó, hogy a dokumentumba első ízben került be tételesen az Oroszországi Föderáció határain kívül élő orosz állampolgárok védelme az őket érő fegyveres támadás esetén. Ez a kitétel minden bizonnyal a 2014. évi ukrajnai események következménye

⁴⁹ Военная доктрина Российской Федерации (утв. Президентом РФ 25.12.2014 N Пр-2976). *Consultant.ru*, (é. n.).

⁵⁰ Военная доктрина Российской Федерации (утв. Президентом РФ 25.12.2014 N Пр-2976) (é. n.): i. m. 27. pont.

lehetett – és az azóta valósággá vált, akkor még csak esetleges kelet-ukrajnai beavatkozás doktrinális alapjaként is szolgálhatott.

A 2015. évi nemzeti biztonsági stratégia

Az Oroszországi Föderáció 2015. évi nemzeti biztonsági stratégiáját Vlagyimir Putyin elnök 2015. december 31-én hagyta jóvá.⁵¹ A szöveg szerkesztői az első fejezetben tisztázzák a legfontosabb fogalmakat.

A dokumentum az általános biztonságpolitikai környezetet bemutató részben hangsúlyozza, hogy a nemzetközi kapcsolatokban nem csökkent az erőtényező szerepe. Ugyanakkor a támadófégyverzetek korszerűsítésére, új rendszereik rendszeresítésére való törekvés gyengíti a globális biztonsági rendszert és a fégyverzetcsökkentési egyezményekben és szerződésekben előírt ellenőrzési lehetőségeket.

A globális és regionális stabilitás fenntartását lényegesen csökkentik az Egyesült Államok stratégiai rakétavédelmi rendszerének Európában, az ázsiai–csendes-óceáni térségben és a Közel-Keleten telepített komponensei, a „globális csapás”⁵² koncepciójának gyakorlatba ültetése és a nagy pontosságú fégyverek nem nukleáris stratégiai rendszereinek rendszerbe állítása. Fennáll a lehetősége annak, hogy bővül az atomfégyverrel rendelkező országok köre.

Az Oroszországi Föderáció ugyanakkor azt vallja, hogy a nemzeti érdekek védelmében az erő alkalmazása csak abban az esetben megengedett, ha az erőszakmentes (politikai, diplomáciai stb.) erőfeszítések már nem eléggé hatékonyak.

A stratégiai elrettentés és a háborús konfliktusok megelőzése céljából olyan politikai, katonai, katonatechnikai, diplomáciai, gazdasági, informatikai és más intézkedéseket kell tenni, amelyek a katonai erő Oroszországgal szembeni alkalmazásának megelőzésére, a föderáció szuverenitásának és területi épségének védelmére irányulnak. A stratégiai elrettentés és a fégyveres konfliktusok megelőzése a nukleáris elrettentés potenciáljának megfelelő szinten tartása, a fégyveres erők magas fokú harckészültségi szintjének biztosítása révén valósul meg.

A stratégia kimondja, hogy az Oroszországi Föderáció a nemzetközi kapcsolataiban a stabilitás és a kiszámíthatóság elvére támaszkodik a stratégiai támadófégyverek területén. Oroszország teljesíti a stratégiai támadófégyverek korlátozásáról és csökkentéséről szóló megállapodásokban vállalt kötelezettségeit, és más államokkal együtt mindent elkövet a nukleáris és tömegpusztító fégyverek elterjedésének megakadályozása érdekében. Önmaga pedig kész további két- vagy többoldalú megállapodásról tárgyalni a nukleáris potenciálok további olyan szintre történő csökkentése érdekében, amely még nem veszélyezteti nemzeti érdekeit, valamint a nemzetközi biztonságot és a stratégiai stabilitást.

⁵¹ Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683.

⁵² Az USA globális erőkitívítő képessége. Az úgynevezett Air-Sea Battle művelet, amelynek során a levegőből, a tengeren és a szárazföldön (a jövőben pedig az űrből is) mérnek csapást. Lásd Kiss Roland: Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadművelleti koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 4. 56–69.

Ezenkívül a dokumentum utal arra, hogy a nemzeti érdekek katonai védelmével kapcsolatos kérdéskörrel – ezen belül a nukleáris erővel kapcsolatos feladatokkal is – a katonai doktrína foglalkozik, ezért ezeket nem említi részleteiben.

Az Oroszországi Föderáció állami politikájának alapjairól a nukleáris elrettentés területén című elnöki rendelet

Az Oroszországi Föderáció elnöke, Vlagyimir Putyin 2020. június 2-án hagyta jóvá 355. számú rendeletét,⁵³ amelynek címe: *Az Oroszországi Föderáció állami politikájának alapjairól a nukleáris elrettentés területén*. Ez a dokumentum „elrettentési stratégia” néven került be a köztudatba.

Mindjárt az elején le kell szögezni, hogy ilyen szintű és tartalmú dokumentum, amely gyakorlatilag átláthatóvá tette Oroszország nukleáris elrettentésre vonatkozó politikájának alapelveit, a Szovjetunió és az Oroszországi Föderáció történelme során először került nyilvánosságra.

A nukleáris elrettentés mint a stratégiai elrettentés alapja az Oroszországi Föderáció állami politikájának kiemelt prioritást élvező területe a nemzet biztonságának garantálása területén a dokumentum szerint. Maga az „elrettentési stratégia” négy fő fejezetből áll:

1. Általános tételek
2. A nukleáris elrettentés lényege
3. A nukleáris fegyverek alkalmazására történő áttérés feltételei az Oroszországi Föderációban
4. A szövetségi államhatalmi szervek és más állami szervek és szervezetek feladatai és funkciói a nukleáris elrettentés területén folytatott állami politika megvalósítása során

Lényegét tekintve a dokumentum a stratégiai tervezés alapjául szolgáló okmány, amely meghatározza az országot fenyegető azon veszélyeket és kockázatokat, amelyeknek a semlegesítése a nukleáris elrettentés fő feladata. Számba veszi a nukleáris elrettentés alapelveit és szubjektumait, valamint meghatározza a nukleáris fegyver alkalmazására való lehetséges áttérés feltételeit.

Szakértői szinten többen is felvetették, hogy mi is készítette ennek az okmánynak a megjelentetésére az orosz vezetést. A válaszokból egyértelműnek tűnik, hogy az USA több olyan, a nemzetközi biztonságot intézményesen garantáló egyezményből lépett ki az elmúlt években (2002: a rakétavédelmi egyezményből, 2019: a kis és közép-hatósugarú rakéták megsemmisítéséről szóló egyezményből, 2020: a „nyitott égbolt” egyezményből), valamint olyan elveket fogalmazott meg *A nukleáris politika áttekintése*⁵⁴ című, 2018-ban kiadott dokumentumában, amely lépések és elvek lényeges befolyással voltak a nukleáris elrettentésre:

⁵³ Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355.

⁵⁴ Department of Defence: Nuclear Posture Review (2018. február).

- a hidegháborút követően első ízben nyilvánították Oroszországot ellenségnek;
- deklarálták a nukleáris fegyver preventív alkalmazásának lehetőségét;
- nyilvánosan meghirdették a nukleáris erők kardinális átfegyverzését, beleértve a tengeri telepítésű szárnyas rakétákat és a kis méretű, harcászati alkalmazású nukleáris tölteteket, ami egyértelműen a nukleáris küszöb leszállítását jelentette;
- Európában is megtörtént a globális rakétavédelmi rendszer komponenseinek telepítése;
- a dokumentum utalt a rakétavédelmi rendszer kozmikus elemeinek telepítésére is,⁵⁵ valamint az amerikaiak 2019-ben létrehozták az Egyesült Államok Űrhaderejét.⁵⁶

A dokumentum első fejezete hangsúlyozza, hogy a nukleáris visszatartással, elrettentéssel összefüggő állami politika kizárólag védelmi jellegű, és arra irányul, hogy a nukleáris erőket az ország szuverenitásának és területi sérthetlenségének biztosításához elégséges szinten legyen képes tartani. Az Oroszországi Föderáció az atomfegyvert kizárólag az elrettentés eszközének tekinti, amelynek alkalmazására csak szélsőséges esetben, kényszerű lépésként kerülhet sor.

Ugyancsak az első fejezetben fogalmazódik meg, hogy az okmány kidolgozásánál jogi-normatív bázisként az Oroszországi Föderáció alkotmányát, a nemzetközi jog általánosan elismert normáit és elveit, az ország védelmi szférával és a fegyverzetek ellenőrzésével kapcsolatos nemzetközi megállapodásait vették figyelembe. A fejezet végén jelzi az anyag, hogy a lefektetett elvek a védelmi szférára ható külső és belső körülmények miatt később pontosításra szorulhatnak.

A második fejezetben hangsúlyosan szerepel, hogy Oroszország senkit sem szándékozik megtámadni, de minden szükséges intézkedést megtesz annak érdekében, hogy semlegesítsen az ország ellen irányuló bármilyen agressziót. Ez a felfogás aktív stratégiai elrettentést jelent, amit akár aktív védelemnek is lehet nevezni. Oroszország nem engedi magát fegyverkezési hajszába bevonni, és fejlesztéseiben nem a mennyiségi, hanem a minőségi mutatókra helyezi a hangsúlyt. A nukleáris elrettentést az Oroszországi Föderáció a fegyveres erői állományában található olyan harckészültségű erők és eszközök segítségével valósítja meg, amelyek a nukleáris fegyverek alkalmazásával képesek pótolhatatlan veszteséget okozni a potenciális ellenfélnek. Maga a nukleáris elrettentés mind békeidőben, mind pedig az agresszió közvetlen veszélyének időszakában és a háború időszakában is, egészen az atomfegyverek alkalmazásáig betölti a feladatát.

A dokumentum felsorolja azokat a fő katonai veszélyforrásokat, amelyek a katonapolitikai helyzet változásai során katonai fenyegetést jelenthetnek az Oroszországi Föderáció számára:

- a potenciális ellenfél olyan általános rendeltetésű erő csoportosításainak megjelenése az Oroszországi Föderációval és szövetségeseivel határos területeken

⁵⁵ Александр Эммануилович Стерлин: Документ бомбической силы. Кремль объяснил, при каких условиях применяет ядерное оружие. *Коммерсантъ*, 2020. június 2. 4.

⁵⁶ United States Space Force.

- vagy part menti vizeken, amelyek állományában nukleáris eszközök hordozói találhatók;
- az Oroszországi Föderációt potenciális ellenfélnek tekintő államok rakétavédelmi rendszereinek és erőinek, kis- és közép-hatósugarú szárnyas és ballisztikus rakétáinak, nem nukleáris nagy pontosságú és hiperszonikus fegyvereinek, pilóta nélküli csapásmérő repülőeszközeinek, valamint irányított energiafegyvereinek telepítése;
 - rakétavédelmi és csapásmérő eszközök létrehozása és a világűrbe történő telepítése;
 - nukleáris fegyverek és más tömegpusztító eszközök, valamint ezek hordozóeszközeinek megléte egyes államok birtokában, amelyeket alkalmazhatnak az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen;
 - a nukleáris fegyverek, illetve ezek célba juttató eszközeinek, gyártási technológiájának ellenőrizhetetlen elterjedése;
 - nukleáris fegyverek és azok célba juttató eszközeinek elhelyezése atomfegyverrel nem rendelkező országok területén.⁵⁷

Figyelemre méltó megállapítás az is, hogy az Oroszországi Föderáció nukleáris elrettentést gyakorol egyes olyan országokkal vagy katonai koalíciókkal (tömbökkel, szövetségekkel) szemben, amelyek Oroszországot potenciális ellenfelüknek tekintik, és nukleáris fegyverrel és/vagy más tömegpusztító fegyverrel, illetve jelentős mennyiségű általános rendeltetésű katonai potenciállal rendelkeznek.

Az Oroszországi Föderáció a nukleáris elrettentést olyan államok esetében is megvalósítja, amelyek területén a potenciális ellenfél támadófegyverzeteket (szárnyas és ballisztikus rakétákat, hiperszonikus repülőeszközöket, pilóta nélküli csapásmérő repülőeszközöket), irányított energiafegyvert, rakétavédelmi rendszer elemeit, rakétacsapást előre jelző eszközöket, nukleáris vagy más tömegpusztító fegyvert helyezett el, amelyek az Oroszországi Föderáció vagy szövetségesei ellen alkalmazhatók lennének.

A dokumentum rögzíti a nukleáris elrettentés alapelveit:

- a fegyverzet-ellenőrzés területén vállalt nemzetközi kötelezettségek betartása;
- a nukleáris elrettentés biztosítása érdekében végzett tevékenység folyamatos fenntartása;
- a nukleáris elrettentés adaptációja az adott katonai fenyegetésekhez;
- a potenciális ellenfél bizonytalanságban tartása a nukleáris elrettentést biztosító erők és eszközök nagyságrendjét, alkalmazási idejét és helyét illetően;
- a nukleáris elrettentésben részt vevő szövetségi végrehajtó hatalmi szervek és szervezetek tevékenységének centralizált állami irányítása;
- a nukleáris elrettentésben részt vevő erők struktúrájának és állományának, valamint eszközeinek racionalizálása és olyan szinten tartása, amely még minimálisan elég a meghatározott feladat végrehajtásához;

⁵⁷ Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. 3.

- a nukleáris elrettentésre kijelölt erők és eszközök állandó készenlétben tartása a harci alkalmazáshoz.⁵⁸

A második fejezet végén a dokumentum pontosítja, hogy az Oroszországi Föderáció nukleáris elrettentő erői magukban foglalják a szárazföldi, tengeri és légi telepítésű nukleáris erőket, vagyis a nukleáris triádát.

A dokumentum harmadik fejezete az atomfegyverek alkalmazására történő áttérés feltételeit fogalmazza meg négy pontban. Az Oroszországi Föderáció fenntartja magának a jogot a nukleáris fegyverek alkalmazására válaszul arra, ha ellene vagy szövetségesei ellen nukleáris vagy más tömegpusztító fegyvert alkalmaznak, valamint abban az esetben is, ha az ellene hagyományos fegyverekkel végrehajtott agresszió esetén veszélybe kerül magának az államnak a léte. A nukleáris fegyver alkalmazásáról a döntést az Oroszországi Föderáció elnöke hozza meg. A dokumentum felsorolja a nukleáris fegyver alkalmazásának feltételeit, az alábbiak szerint:

- megbízható információ megléte arról, hogy ballisztikus rakétát indítottak Oroszország és/vagy szövetségesei ellen;
- nukleáris vagy más tömegpusztító fegyver alkalmazása Oroszország és/vagy szövetségesei ellen;
- olyan ellenséges beavatkozás (támadás) az Oroszországi Föderáció fontos, kritikus állami vagy katonai objektumai ellen, amely megakadályozhatja a válaszcsepap kivitelezését;
- az Oroszországi Föderáció ellen hagyományos fegyverekkel végrehajtott olyan agresszió, amely által veszélybe kerül magának az államnak a léte.

Természetesen egy ellenséges rakéta indításának észlelésekor még nem lehet megállapítani, hogy az hagyományos vagy nukleáris töltetet hordoz, és valószínűsíthetően úgy kezelik, mintha nukleáris töltetet hordozna. Ilyenkor automatikus eljárásban tájékoztatják a katonai és a politikai vezetést, ahol majd megszületik a döntés a választ illetően. Mindenesetre ez a tétel is megerősíti az elsőként történő alkalmazás elvének fenntartását.

A fejezet végén a dokumentum megjegyzi, hogy az Oroszországi Föderáció elnöke szükség esetén tájékoztathatja más államok vagy nemzetközi szervezetek politikai és katonai vezetőit a nukleáris fegyverek alkalmazásának szándékáról vagy az alkalmazásukra hozott döntéséről, illetve az alkalmazás tényéről.

A dokumentum negyedik fejezete a különböző állami szervek és szervezetek feladatait vázolja a nukleáris elrettentéssel kapcsolatban, amelyekre jelen tanulmányban nem térünk ki. Összességében egyedülálló dokumentum született, amelyet teljes egészében nyilvánosságra hozott az orosz vezetés. Természetesen az ördög itt is a részletekben rejtőzik, hiszen az alkalmazás katonatechnikai menetrendje továbbra is szigorúan titkos marad.

⁵⁸ Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. 15. pont.

A 2021. évi nemzeti biztonsági stratégia

Az Oroszországi Föderáció 2021. évi nemzeti biztonsági stratégiáját Vlagyimir Putyin elnök 2021. július 2-án hagyta jóvá.⁵⁹ Ez a dokumentum képezi a stratégiai tervezés alapját, amelyben megfogalmazódnak az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekei és nemzeti stratégiai prioritásai, a nemzet biztonságának biztosításával és az ország hosszú távú fejlesztésével kapcsolatos célok és feladatok. Szól arról, hogy milyen megváltozott biztonságpolitikai környezetben kell mindezt elvégezni. Kimondja, hogy Oroszország képes hatékonyan ellenállni a külső befolyásolási kísérleteknek, és hangsúlyozza a nemzeti biztonság és az ország társadalmi-gazdasági fejlődése közötti szoros kapcsolatot.

„A mai világ az átalakulás időszakát éli. A világ politikai és gazdasági fejlődési központjainak növekedése, az új globális és regionális vezető országok erősödése a korábbi világrend struktúrájának megváltozásához és új világrend, új szabályok és elvek kialakulásához vezetnek.”⁶⁰

Fokozódik a feszültség az Oroszországi Föderáció határai közelében, egyes országok próbálkoznak a FÁK néhány országában dezintegrációs folyamatok szervezésével, mások fenyegetésként, sőt katonai ellenfélként tekintenek Oroszországra. A stratégia utal arra, hogy ez a veszélyhelyzet könnyen az atomhatalmak részvételével megvívandó háborúba sodorhatja a világot. Ilyen politikai háttér mellett – hangsúlyozza a doktrína – az elretentés érdekében Oroszország számára létfontosságú szuverenitásának és területi egységének erősítése, a társadalom alapjainak védelme, a biztonság és a védelem biztosítása, valamint a belügyekbe történő beavatkozás megakadályozása.

A dokumentum felsorolja az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekeit és nemzeti stratégiai prioritásait. A nemzeti érdekek védelme az alábbi nemzeti stratégiai prioritások mentén biztosítható: a nép megőrzése, a védelem, az állami és társadalmi biztonság, az információs biztonság, a gazdasági biztonság, a tudományos és technológiai fejlődés, a környezeti biztonság, a hagyományos orosz szellemi-erkölcsi értékek, a kultúra és a történelmi emlékezet védelme, valamint a stratégiai stabilitás és a kölcsönösen előnyös nemzetközi együttműködés. Mindegyik területen részletesen felsorolja a tennivalókat. Számunkra a védelemmel kapcsolatos kérdéscsoportból az alábbi megállapítások lényegesek:

- egy új globális háború és fegyverkezési hajsza elkerülése érdekében szükséges a stratégiai stabilitás fenntartási, valamint fegyverzet-ellenőrzési mechanizmusának folyamatos korszerűsítése, a tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközök elterjedésének megakadályozása;
- egy új, globális háború kirobbantásának és a nukleáris fegyverek alkalmazásának megelőzése;
- a nukleáris visszatartó erők potenciáljának megfelelő szinten tartása.

A nukleáris erők bevetésének elveiről maga a stratégia – a korábbi dokumentumokkal ellentétben – még olyan szinten sem tesz említést, hogy milyen esetekben alkalmazza

⁵⁹ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400.

⁶⁰ Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400. II.

az Oroszországi Föderáció a rendelkezésére álló nukleáris potenciált. Ennek az oka valószínűleg abban rejlik, hogy az „elrettentési stratégia” csupán pár hónappal ezelőtt jelent meg, és az ezeket a kérdéseket részletesen tárgyalja.

Befejezés

Mind a Szovjetunió időszakának tapasztalatai, mind pedig a fentiekben bemutatott tíz dokumentum igazolja, hogy a mindenkori orosz politikai vezetés a változó biztonságpolitikai környezethez próbálta igazítani a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos felfogását, különös tekintettel azok alkalmazására. Az alkalmazásra számba vehető eszközök tekintetében kezdetben – pontosabban gyakorlatilag a hidegháború megszűnéséig terjedő időszakban – a szovjet vezetés célja az volt, hogy lehetőleg mennyiségileg biztosítsa a paritást az Egyesült Államok nukleáris eszköztárával, az Oroszországi Föderáció időszakában viszont már minőségi szinten is arra törekedtek, hogy állják a versenyt az USA stratégiai nukleáris eszközeivel (sőt Putyin híressé vált „videós bejelentését” követően meg is előzzék versenytársukat). Ez utóbbiak bemutatására részben a terjedelmi korlátok miatt, részben pedig azért nem tértem ki részletesen, mert döntő többségüket még nem rendszeresítették az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinél. Valamennyi dokumentum áttekintése során kísérletet tettem arra, hogy bemutassam a Szovjetunió időszakának gyakorlatán, valamint az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumainak áttekintésén keresztül a nukleáris fegyverek alkalmazásának elveivel foglalkozó orosz gondolkodás és gyakorlat változásait a Szovjetunió időszakától napjainkig. Döntse el a tisztelt Olvasó, hogy ez mennyire sikerült!

Felhasznált irodalom

- Deák Anita: *Az orosz katonai gondolkodás átalakulása a 21. században az Oroszországi Föderáció katonai doktrínáinak tükrében*. PhD-értekezés. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2018.
- Deák János: Oroszország új (pontosított) katonai doktrínájának megjelenése az orosz katonai gondolkodás változásainak tükrében. *Felderítő Szemle*, 14. (2015), 1. 37–47. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2015-1.pdf
- Department of Defence: *Nuclear Posture Review* (2018. február). Online: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>
- Kiss Roland: Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadműveleti koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 8. (2015), 4. 56–69. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_4_07_kiss_roland_-_air-sea_battle-a_globalis_kozos_terekhez_valo_hozzaferes.pdf
- Коммюнике совещания Политического консультативного комитета государств-участников Варшавского Договора (1976. november 25–26.). Online: <https://istmat.info/node/22505>

- Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года. *Government.ru*, 2008. november 17. Online: <http://government.ru/info/6217/>
- Nagy László – Tömösváry Zsigmond: Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai (összehasonlító elemzés). *Felderítő Szemle*, 15. (2016), 3. 21–47. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2016-3.pdf
- Nagy László – Tömösváry Zsigmond: *Az orosz biztonságpolitikai gondolkodás*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Основные положения военной доктрины Российской Федерации. *Красная звезда*, 1993. november 19.
- Путин разрешил России первой наносить ядерный удар. *Finanz.ru*, 2020. június 2. Online: www.finanz.ru/novosti/aktsii/putin-razreshil-rossii-pervoy-nanosit-yaderny-udar-1029274081
- Putyin aláírta az Új START-szerződés meghosszabbítását. *Világgazdaság – MTI*, 2021. január 29. Online: www.vg.hu/kozelet/2021/01/putyin-alairta-az-uj-start-szerzodes-meghosszabbitasat
- Schröder, Henning: Russia's National Security Startegy to 2020. *Russian Analytical Digest*, (2009), 62. 6–10. Online: www.clingendael.org/sites/default/files/2016-02/20090618_cscp_medvedev_homan.pdf
- Стерлин, Александр Эммануилович: Документ бомбической силы. Кремль объяснил, при каких условиях применят ядерное оружие. *Коммерсантъ*, 2020. június 2. 4. Online: www.kommersant.ru/doc/4365411
- Стратегическое противостояние (гонка ядерных вооружений) в 1991 – 2002 годах. Категория: Противостояние на уровне ядерных вооружений. 2016. május 26. Online: https://psychohistory.ru/articles/nuclear_arms_race_91_02.html
- Szokolovszkij, Vaszilij Danyilovics: *Hadászat*. Ford. Nádor Tibor. Budapest, Zrínyi, 1964. (Eredeti, orosz nyelvű kiadás: В[асилий] Д[анилович] Соколовский [szerk.]: *Военная стратегия* Москва, Воениздат, 1963. Online: www.studmed.ru/sokolovskiy-v-d-red-voennaya-strategiya_de41839ec67.html)
- Tömösváry Zsigmond – Nagy László: *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*. Budapest, Honvéd, 1999.
- Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24. О Концепции национальной безопасности Российской Федерации. *Kremlin.ru*, 2000. január 10. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/14927
- Указ Президента Российской Федерации от 05.02.2010 г. № 146. О Военной доктрине Российской Федерации. *Kremlin.ru*, 2010. február 5. Online: <http://kremlin.ru/acts/bank/30593>
- Указ Президента Российской Федерации от 21.04.2000 г. № 706. Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации. *Kremlin.ru*, 2000. április 21. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/15386/page/2
- Указ от 12 мая 2009 г. N 537. О стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. *Normativ.kontur.ru*, 2009. május 12. Online: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=135727>
- Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. *Kremlin.ru*, 2015. december 31. Online: <http://kremlin.ru/acts/bank/40391>
- Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания. *Kremlin.ru*, 2020. június 2. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/45562

- Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. *Kremlin.ru*, 2021. július 2. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/47046
- Ведерников, Ю[рий] В[ладимирович]: Сравнительный анализ создания и развития морских стратегических ядерных сил СССР и США. *Flot.com*, 2005. Online: https://flot.com/publications/books/shelf/vedernikov/ussr-usa/3.htm?sphrase_id=992259
- Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай». *Kremlin.ru*, 2017. október 19. Vlagyimir Putyin beszéde a Valdaj klub zárórendezvényén. Online: www.kremlin.ru/events/president/news/55882
- Zolotarjov, V[aszilij] A[ndrejevics] (szerk.): *Fejezetek Oroszország katonai stratégiájának történetéből*. Ford. Deák János – Nagy László. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004. (Eredeti, orosz nyelvű kiadás: В[асилий] А[ндреевич] Золоторёв: *История военной стратегии России*. Москва, Полиграфресурсы, 2000. Online: <https://djvu.online/file/8caSoF8RWAvla>)
- Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1987. május 28–29-i berlini üléséről kiadott kommuniké. Online: <https://tinyurl.com/47c25nrk>